

1.01
Prejeto 17. 8. 2006

UDK 323(439)"1956":070(497.1

Peter Vodopivec*

Madžarska vstaja leta 1956 v slovenskih in jugoslovanskih očeh

IZVLEČEK

Na osnovi poročil in člankov objavljenih v jugoslovanskih in slovenskih dnevnikih in drugih časopisih (*Naši razgledi*) prikazuje avtor, kako je bila jugoslovanska javnost obveščana o vstaji na Madžarskem konec oktobra in v začetku novembra 1956 in kakšno je bilo stališče jugoslovanskega političnega vodstva do teh dogajanj. Jugoslovanski politični vrh je z madžarsko vstajo in množičnim gibanjem, ki ga je spodbudila, simpatiziral le toliko časa, dokler se je zdelo, da ju vlada in partija v Budimpešti še obuladujeta in uporniški nemir še ostaja pri zahtevah po reformi socialističnega sistema. Jugoslovanski voditelji so podpirali težnje, ki bi Madžarsko lahko popeljale na "jugoslovansko pot". Odločno pa so nasprotovali političnim spremembam in odločitvam, ki bi lahko ogrozile enostrankarsko socialistično ureditev.

Ključne besede: Madžarska, Jugoslavija, vstaja 1956, reforme, socializem, stalinizem

ABSTRACT

THE 1956 HUNGARIAN UPRISING IN THE EYES OF SLOVENIA AND YUGOSLAVIA

On the basis of the reports and articles published in Yugoslav and Slovene dailies and other periodicals, such as *Naši razgledi* (*Our Views*), the author shows how the Yugoslav public was informed about the uprising that took place in Hungary at the end of October and the beginning of November 1956. The attitude of the Yugoslav political leadership towards these events is also presented. The Yugoslav leadership sympathised with the uprising, and the massive movement that had triggered it, only as long as it appeared to have been under the control of the Hungarian government and the Communist Party, and the rebel demands were limited to the reform of the socialist system. While supporting those tendencies that could bring Hungary to the "Yugoslav path", the Yugoslav leaders firmly opposed any political changes and decisions that might have jeopardised its single-party socialist system.

Key words: Hungary, Yugoslavia, the 1956 uprising, reforms, Socialism, Stalinism

* Dr., znanstveni svetnik, Inštitut za novejšo zgodovino, SI-1000 Ljubljana, Kongresni trg 1; e-mail: peter.vodopivec@inz.si

"Madžarska je z vsem, kar se je zgodilo in se bo v prihodnje dogajalo, po 23. oktobru 1956 postala izpit vesti sveta; izpit revolucionarne poštenosti, marksistične in politične zrelosti; izpit demokracije in socializma ter naprednih sil in teženj človeštva", je v predgovoru v svojo knjižico "Sedem dni v Budimpešti", ki je izšla leta 1957 v Beogradu, zapisal srbski pisatelj Dobrica Ćosić.¹

Ćosić, v petdesetih letih poslanec zvezne skupščine v Beogradu in ugleden komunistični funkcionar,² je bil od 23. do 30. oktobra 1956 kot gost madžarskega Inštituta za kulturne stike s tujino na obisku v Budimpešti in nepričakovano oči-videc demonstracij, vstaje in spopadov v madžarski prestolnici. Svoje dnevniško oblikovane zapise o prevratnih dogodkih je v prvi polovici novembra (torej po vrnitvi v Jugoslavijo) objavil v beograjski Borbi, ponatisnili pa so jih tudi drugi jugoslovanski časopisi.³ Ćosićeve simpatije so bile vse od začetka vstaje na strani demonstrantov, ki so se zavzemali za "svobodo", "zakonitost", "socialistično demokracijo" in "rehabilitacijo človečnosti". Odkrito je simpatiziral z gesli proti Stalinu in Rákosiju ter proti stalinizmu in "stalinistični gospodarski politiki", hkrati pa z vzkliki o podpori Gomulkovi Poljski, uvajanju "delavske samouprave v tovarne" in "madžarsko-sovjetskemu prijateljstvu" na temelju "leninistične enakopravnosti". Ta gesla in zahteve naj bi, kot je pisal, podpirali njegovi sogovorniki v Društvu madžarskih pisateljev in v Petöfijevem klubu, pa tudi nezadovoljni industrijski delavci, ki so bili - kot je večkrat poudaril - zvečine nedvoumno opredeljeni za socializem. Študentje, ki so se solidarizirali z delavci in so prepevali revolucionarne pesmi, so ga sploh ganili do solz, saj so ga spominjali na partizanske čase. Zato je bil 24. oktobra ogorčen, ko so v poročilih radia Beograd brez komentarja povzeli vesti madžarske poročevalske agencije, ki je budimpeštanske demonstrante posplošeno razglašala za profašiste in protirevolucionarje.⁴ Vsaj prve dni vstaje se je strinjal z madžarskimi znanci in neznanci, ki so ga prepričevali, da sta glavni vzrok za množični izbruh ljudskega nezadovoljstva, "nečloveška Rákosijeva ter Stalinova politika" in neenakopravnost v madžarsko-sovjetskih odnosih, ki je globoko prizadela "madžarska nacionalna čustva". Tako mu je bilo blizu stališče neimenovanega poljskega pesnika, ki mu je 25. oktobra dejal: "Jugoslavija je avantgarda. Prva je začela in ima zgodovinske zasluge. Nato pa smo mi Poljaki, v ugodnejših razmerah, a pametno in enotno".⁵

Toda priznani srbski romanopisec je bil kljub kritičnemu odnosu do Stalina in stalinizma prepričan komunist, zato so se ga ob širjenju vstaje in spopadov v Budimpešti naglo polaščali tudi dvomi. Že 23. oktobra, ko je bil priča rušenju Stalinovega spomenika, je bil "kar malo nesrečen", ker se je "sovraštvo proti Stalinu in stalinizmu" spreminjalo v sovraštvo do naroda, ki "je v zgodovini največ

1 Dobrica Ćosić: Sedam dana u Budimpešti. Beograd 1957, (dalje Ćosić, Sedam dana) str. 3.

2 Dobrica Ćosić je imel po 2. svetovni vojni v Komunistični partiji Srbije in Komunistični partiji Jugoslavije več funkcij, povezanih s kulturno politiko in propagando. Leta 1953 je postal urednik časnika Nova misao, ki ga je ustanovil Milovan Djilas. Po Djilasovi odstranitvi iz javnega življenja januarja 1954 je bil Ćosićev politični položaj nekaj časa negotov, toda že leta 1956 je znova užival zaupanje jugoslovanskega komunističnega vodstva, saj je bil imenovan v odbor, ki je pripravljaval nov program Zveze komunistov Jugoslavije.

3 Borba je bila v letih 1948-1954 glasilo Komunistične partije Jugoslavije, od leta 1954 pa glasilo SZDL Jugoslavije.

4 Ćosić, Sedam dana, str. 20.

5 Prav tam, str. 33.

pretrpel". "Tudi jaz sovražim Stalina," je zapisal. "Toda ljubim in spoštujem ruski in sovjetski narod in ga občudujem".⁶ Dan pozneje je ugotavljal, da se v "Budimpešti razplamteva velika bitka", vendar ni več jasno, ali "se umira za socializem ali za horthyjevsko Madžarsko". Njegov vtis je bil, da se dogaja "eno in drugo", saj naj bi bilo vse bolj jasno, da "protirevolucionarji, iredentisti in profašisti" izkoriščajo "progresivne, revolucionarne težnje" manifestacij in demonstrantov in poskušajo upor proti stalinizmu preoblikovati v "boj proti socializmu". Po Čosiću bi morala "madžarska partija" in njen centralni komite vzeti pobudo v svoje roke ter z naprednimi, socialističnimi gesli in z odločno odstranitvijo kompromitiranih stalinistov iz svojih vrst "osvojiti množice in jih ločiti od reakcije". Tega pa po njegovem mnenju nista niti "partija", niti novi predsednik vlade Imre Nagy pravčasno storila, kar je bil zanj dokaz, da nista bila "dorasla nastalemu položaju".⁷ V takšnih ocenah so ga še utrjevali komunisti, ki so se "brez pomisleka navduševali nad vstajo" in jim "ni prišlo niti na pamet", da bi razlikovali "socialistično od reakcionarnega". Odstranjevanje komunističnih simbolov in njihovo zamenjevanje z nacionalnimi je bilo v njegovih očeh znak nacionalizma, odbijale pa so ga tudi zahteve po "večpartijskem sistemu", ki naj bi ne bil "njegovo prepričanje".

Čosić je v svojih dnevniških zapiskih zato pritrjeval stališčem in ukrepom Nagyeve vlade in "partijskega vodstva", ki so težili h kar se da hitri in učinkoviti umiritvi vstaje in prekinitvi spopadov. Do intervencije sovjetske vojske se ni določneje opredelil, že 28. oktobra pa je menil, da sta Imre Nagy in njegova vlada izpolnila najvažnejše zahteve upornikov. S sovjetsko vlado sta se dogovarjala o umiku sovjetskih čet, zavzela sta se za "delavsko samoupravljanje" in ukinitve Službe državne varnosti (ÁVH), obljubila sta povišanje plač in revizijo delavskih norm, obenem pa pristala tudi na Kossuthov grb na madžarski zastavi in proglasitev 15. marca za nacionalni praznik.⁸ Toda 30. oktobra, ko je odhajal iz Budimpešte, so se mu zdele razmere zelo negotove. Za "nekakšno demokracijo" so se, kot je trdil, zavzemale najrazličnejše politične skupine in stranke, "vsi so bili polni skrbi za usodo Madžarske, vsi so bili preroki in vsi patetični ... Kakšna pa bo ta demokracija, bomo kmalu videli..." V času bivanja v Budimpešti naj bi namreč spoznal, da je "Rákosijska birokratsko-stalinistična klika deformirala idejo socializma v zavesti množic, umazala njegovo zastavo in kompromitirala njegovo ime". Spraševal se je, "kakšna je bila diktatura proletariata, na katero danes jurišajo budimpeštanski delavci" in "kakšen je bil socializem, ki ga v teh dneh, bolj iz obupa kot ideoloških razlogov, branijo samo še odredi politične policije". Z obžalovanjem je ugotavljal, da ni po vsej verjetnosti "danes nikjer na svetu tako težko biti komunist kot na Madžarskem".⁹

Čosićeve zapiske iz Budimpešte sta iz beograjske Borbe ponatisnila tudi oba osrednja slovenska dnevnika Ljudska pravica in Slovenski poročevalec. Kako občutljiva je bila še novembra 1956 tema o madžarskih dogodkih za komunistične pravoverneže v Ljubljani, ki so bdeli nad pisanjem tiska, kaže podatek, da so Čosićev opis rušenja Stalinovega spomenika v Budimpešti, potem ko so ga že v

⁶ Prav tam, str. 16.

⁷ Prav tam str. 20-22.

⁸ Prav tam, str. 49.

⁹ Prav tam, str. 58, 25 in 50.

celoti objavili v prvi izdaji Slovenskega poročevalca 10. novembra, v drugi izdaji skrajšali in cenzurirali. V prvi izdaji je bilo na ta način še mogoče prebrati, da je Čosić razpoloženje množice, ki je 23. oktobra v Budimpešti podirala Stalinov spomenik, doživljal kot "požar iz ogorčenja, histerije in sovraštva, tako izključnega, da je nemogoče opisati", v drugi izdaji pa tega dela Čosićevega pričevanja ni bilo več.¹⁰ Zaskrbljenost slovenskih časopisnih cenzorjev, ki so se v začetku izhajanja Čosićevih zapiskov zbal, da bo tudi v Sloveniji priljubljeni srbski pisatelj bralcem slovenskih časnikov o razmerah na Madžarskem povedal več, kot bi bilo politično primerno, pa je bila brez osnove. Čosićevi zapiski "Sedem dni v Budimpešti" so bili sicer res napisani književniško slikovito in dramatično, toda v vsebinskem pogledu in političnih ocenah se niso bistveno razlikovali od poročil in komentarjev, ki so jih oktobra 1956, torej v času madžarske vstaje in sovjetske intervencije, objavljali jugoslovanski in slovenski časniki.

Slovenski časopisi so - tako kot drugi jugoslovanski časniki - vse od pomladi leta 1956 poročali o reformnih političnih težnjah na Poljskem in Madžarskem. Politični voditelji v Ljubljani so se na krvave dogodke v Poznanju konec junija 1956 odzvali zadržano in z dvojnimi občutki, saj so trdili, da "stavka v ljudskodemokratski državi, ki gradi socializem, ne more biti primerno sredstvo za uveljavljanje pravic delavskega razreda" in zato "poznanjski dogodki ne morejo blagodejno vplivati" na demokratizacijo "poljskega gospodarskega in političnega življenja". Toda demokratizacijske procese na Poljskem so podpirali in menili, da "odgovornosti za poznanjske dogodke" ne kaže pripisovati le delavcem in "protisocialističnim silam", saj je treba vzroke zanje iskati v težkem socialnem položaju delavstva in zgrešeni poljski gospodarski politiki.¹¹ Podobno previdni so bili pri presoji razmer na Madžarskem po odločitvi CK madžarske partije julija 1956, da odslovi dotedanjega prvega sekretarja Mátyása Rákosija. Po mnenju nepodpisanega komentatorja v Naših razgledih je sicer "odstop trdovratnega Rákosija", kljub temu da so bile spremembe v madžarskem partijskem vrhu po XX. kongresu KP SZ pričakovane, "nekoliko presenetil". Zamenjava Rákosija z Ernőjem Gerőjem, ki "v preteklosti (prav tako) ni bil neomadeževan", naj bi razkrivala, da "ne gre za popolno prekinitvev s prejšnjo smerjo", ampak bolj za "kompromisno rešitev", tj. za poskus "zaceliti razpoke, ki so nastale zaradi dosedanjih stalinističnih zablod in nerealne politike..." Vseeno naj bi bile z jugoslovanskega vidika spremembe na Madžarskem dobrodošle, saj naj bi Madžarska, ki je v času jugoslovanskega spora s Stalinom "služila za trdno oporišče pritiska na Jugoslavijo", po odslovitvi Rákosija opazno spremenila svoj odnos do Beograda.¹²

Časopisi v Ljubljani so o razmerah na Madžarskem in Poljskem podobno poročali tudi jeseni leta 1956, vse do vstaje v Budimpešti pa je bilo v ospredju njihovega zanimanja dogajanje na Poljskem. Za poljsko politično, kulturno in družbeno življenje naj bi bilo značilno živahno "gibanje in vrenje", ki naj bi mu

¹⁰ To je v svojem dnevniku opazil Edvard Kocbek. Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani, Rokopisni oddelek, Ms 1421, mapa 45, Edvard Kocbek, Dnevnik 1956. Čosić je v knjižni izdaji svojih budimpeštanskih zapiskov leta 1957 objavil tudi ta - v drugi izdaji Slovenskega poročevalca 10. 11. 1956 izpuščeni del. Sicer pa so začeli Čosićeve budimpeštanske zapiske objavljati Borba 7. 11., Slovenski poročevalac 10. 11., Ljudska pravica pa 11. 11. 1956.

¹¹ Naši razgledi, 25. 8. 1956, str. 382-383, Janez Vipotnik: Dogodki v Poznanju; Janez Vipotnik je bil leta 1956 sekretar okrožnega komiteja ZKS Ljubljana.

¹² Naši razgledi, 11. 8. 1956, str. 359, Razvoj na Madžarskem.

dajale ton kritike dotedanjega "birokratskega sistema" in "odločne zahteve po takojšni in dosledni demokratizaciji". V slovenskih dnevnikih so Władysława Gomułko že pred njegovo izvolitvijo za generalnega sekretarja poljske delavske partije oktobra 1956 predstavljali kot sodobno mislečega komunista in političnega voditelja, ki lahko pomembno prispeva k ponovni utrditvi ugleda poljske partije. Pri tem so omenjali, da je bil Gomułka privrženec stališča o "različnih poteh v socializmu" in je leta 1948 - v času spora med Moskvo in Beogradom - nasprotoval "klevetam proti Jugoslaviji", zaradi česar je bil izključen iz partije. Po izvolitvi poljskega partijskega vodstva z Gomułko na čelu so z odobravanjem trdili, da "(novemu) vodstvu zaupa vsa Poljska" in "se politične razmere umirjajo", prenovljena poljska delavska partija pa jih obvladuje.¹³ V isti sapi so še vso prvo polovico oktobra pomirljivo pisali o razmerah na Madžarskem in ugotavljali, da so bili "julijski sklepi madžarskega Centralnega komiteja" z odstavitvijo Rákosi začetek "novega, zdravega in čistega obdobja" v madžarskem razvoju. Slovenski poročevalec je tako 16. oktobra 1956 prijazno pozdravljal obisk madžarske partijske delegacije v Beogradu, ki jo je vodil prvi sekretar Ernő Gerő, in povzemal njene ugodne ocene o madžarsko-jugoslovanskih odnosih. Hkrati je po članku iz budimpeštanskega lista Szabad Nép ugotavljal, da je bil Rákosi, ki so ga julija prisilili k odstopu, "glavni krivec za kršenje zakonitosti" in neuspešno vladno uresničevanje reformnega programa iz leta 1953.¹⁴ Štiri dni pozneje (20. oktobra) je v izvirnem komentarju z naslovom "Madžarska po juliju" stvarno poročal, da je "politično vrenje v Madžarski vsak dan bolj intenzivno in zanimivo", "škodljivih elementov stalinizma" pa je "vsak dan manj". Po komentatorjevem mnenju se je madžarski "novi kurz" uspešno uveljavljal v politiki in gospodarstvu. Opustitev reformnih zamisli, za katere se je v letih 1953/1954 zavzela vlada Imreja Nagya, naj bi sicer od leta 1955 v madžarskem gospodarstvu še poglobila protislovja, ki jih je povzročila dolgoletna enostranska usmeritev k izgradnji težke industrije, toda s popravljenim petletnim gospodarskim načrtom in ukrepi, usmerjenimi k dvigu življenjskega standarda, naj bi se razmere od julija 1956 spreminjale na bolje. Vse to naj bi vplivalo tudi na izboljšanje jugoslovansko-madžarskih gospodarskih odnosov in ugodnejšo strukturo blagovne menjave med državama.¹⁵

Osrednja slovenska dnevnikarica sta bralce o zaostitvi razmer na Madžarskem in izbruhu vstaje prvič obširneje obvestila šele 25. in 26. oktobra in še tedaj sta poročila o dogodkih stvarno povzela iz madžarskih časopisov in po budimpeštanskem radiu. Ljudska pravica je 25. oktobra poročala, da je Madžarska dobila novo državno in partijsko vodstvo, "protirevolucionarne provokacije" pa so se "izjalovile". Članek je kratko omenjal demonstracije, ki so bile najprej "prepovedane, nato pa dovoljene", hkrati pa je naštel zahteve demonstrantov. Najpomembnejše med njimi naj bi bile: neodvisna madžarska narodna politika, čisti računi v gospodarstvu, izločitev "Rákosijeve klike" iz političnega življenja in svobodne volitve "po meri socialistične demokracije". Med demonstracijami naj bi prišlo do napadov na javna poslopja, za katere naj bi bili, kot naj bi poročal radio Kossuth, odgovorni "fašistični in reakcionarni elementi". Ti naj bi hkrati bili tudi

¹³ Slovenski poročevalec, 22. 10. 1956, št. 350, Vsa Poljska zaupa vodstvu.

¹⁴ Slovenski poročevalec, 16. 10. 1956, št. 245.

¹⁵ Slovenski poročevalec, 20. 10. 1956, št. 248, Madžarska po juliju (J. Planinc).

že v defenzivi in naj bi "že doživljali zlom".¹⁶ Na podoben način je vstajo v Budimpešti dan pozneje popisal Slovenski poročevalec. V članku z naslovom "Mir, disciplina, red..." je povzemal poročanje madžarskega radia o demonstracijah, zamenjavah v madžarski vladi in partijskem vrhu ter o razrešitvi Ernőja Gerőja in izvolitvi Jánoša Kádárja za "prvega sekretarja madžarske partije delovnih ljudi". Hkrati je omenil stališče Imreja Nagya, da "je del delovnih ljudi podprl demonstracije zaradi razmer v družbi", ki naj bi bile posledica napak v preteklosti. Opozoril je tudi na ocene Jánoša Kádárja, ki naj bi dejal, da je "imel del mladine, ki je začel demonstrirati poštene namene", toda "njihov pohod se je zaradi aktivnosti protirevolucionarnih elementov v nekaj dneh spremenil v oborožen napad na državno oblast in ljudsko demokracijo". Sicer pa naj bi Nagy, ko je najavil reforme, prav tako menil, da je najpomembnejše čim prej zagotoviti "mir, disciplino in red" ter "ljudstvo" pozval, naj se "oklene vlade v delu za lepšo bodočnost v socializmu".¹⁷

Slovenska dnevnika sta bralce o dogodkih v Budimpešti in na Madžarskem v tem smislu obveščala tudi v naslednjih dneh. Glavno pozornost sta posvečala ukrepom madžarske vlade in partijskega vodstva, ki naj bi poskušala čim prej "zaustaviti prelivanje krvi" in pripraviti reforme, ki naj bi odpravile "napake in grehe preteklosti". 28. oktobra sta z odobravanjem poročala o sestavi nove madžarske vlade "na najširši podlagi" in njeni nameri, da se bo s sovjetsko vlado pogajala "za ureditev odnosov na osnovi enakopravnosti" ter za "umik sovjetskih čet v oporišča". Intervencije sovjetskih čet - podobno kot Čosić - nista komentirala; po pisanju obeh časnikov naj bi "madžarske čete skupaj s sovjetskimi vzpostavljale red", za nadaljevanje spopadov pa naj bi bili odgovorni predvsem "uporniki", s katerimi naj bi se vlada pogajala in jim ponujala amnestijo. "Upornikov" nista natančneje politično opredelila, iz njunega pisanja pa je bilo jasno, da so bili med njimi v večini "protisocialistični elementi". "Zelo značilno je, da vidita novo vodstvo in nova vlada v dogodkih, ki so te dni tragično pretresli Madžarsko, širok protest ljudstva, ki je bil usmerjen k iskanju globokih in korenitih sprememb v socialističnem razvoju Madžarske," je 28. oktobra pisal Slovenski poročevalec. "To bo popolnoma izoliralo tiste, ki še tu in tam poskušajo z orožjem v rokah napadati socialistično družbeno ureditev na Madžarskem". Po prepričanju avtorja članka, znanega novinarja beograjske Politike Djuke Juliusa, so "posebno delavci pomagali vojski in oblasti pri naporih, da se vrneta red in mir..." Splošen vtis naj bi tako bil, da so "delavci najbolj zreli državljani v teh dogodkih", saj naj bi skoraj nikjer ne "nasedli protisocialističnim elementom", čeprav so "od prve ure dalje najbolj energično zahtevali spremembe politike partije in vlade, pa tudi korenite spremembe v vodstvu v smislu odstranitve tistih ljudi, ki so odgovorni za staro politiko...".¹⁸ Jugoslovansko politično vodstvo je pri tem menilo, da bi do "tragičnih dogodkov v Budimpešti" ne prišlo, če bi v madžarskem vrhu "pravočasno upoštevali razloge", ki so jih povzročili.¹⁹

¹⁶ Ljudska pravica, 25. 10. 1956, št. 252, Novo državno in partijsko vodstvo.

¹⁷ Slovenski poročevalec, 26. 10. 1956, št. 253, Mir, disciplina, red..., Razrešitev E. Gerőja.

¹⁸ Slovenski poročevalec, 28. 10. 1956, št. 256, Utiranje nove poti.

¹⁹ Slovenski poročevalec, 27. 10. 1956, št. 254, Izjava predstavnika DSIP o mednarodnih dogodkih.

V Beogradu in prestolnicah jugoslovanskih republik - tudi v Ljubljani - so bili zaradi razmer na Madžarskem resno zaskrbljeni. "Delovni ljudje Jugoslavije popolnoma razumejo ogorčenje madžarskega ljudstva zaradi napak in zločinov v preteklosti," je v pismu Predsedstvu partije madžarskih delovnih ljudi, ki so ga 30. oktobra 1956 objavili vsi jugoslovanski časopisi, sporočal CK Zveze komunistov Jugoslavije. "Bilo bi pa izredno škodljivo tako za interese madžarskih delovnih ljudi kakor za socializem na sploh ter za mir med narodi, če bi to upravičeno ogorčenje izpodkopalo vero delovnih ljudi v socializem in nujen razvoj socialistične demokracije". Jugoslovanski komunisti naj bi podpirali novo madžarsko "politično in državno vodstvo" in njegove težnje po demokratizaciji javnega življenja ter uvajanju delavskega samoupravljanja, hkrati pa tudi njegove zahteve po ureditvi odnosov med socialističnimi državami na temelju "enakopravnosti in suverenosti". Toda najprej je treba ustaviti "prelivanje krvi" in zagotoviti mir, saj lahko nadaljevanje spopadov "koristi le reakciji".²⁰ Časopisi so pri tem poročali, da se položaj v Budimpešti in drugih madžarskih mestih normalizira, vladna politika in politika novega političnega (tj. partijskega) vodstva pa sta "kot je videti, dovolj širok okvir, da lahko zbereta vse, ki se še želijo boriti in delati za socialistično bodočnost Madžarske". Takšni politiki naj bi nasprotovali le "odkriti sovražniki" in "prav na tej osnovi" naj bi se "začela diferenciacija sil, ki bo verjetno trajala še dalj časa".²¹ Zadnjega dne oktobra sta osrednja slovenska dnevnikarjalca še stvarno obvestila, da je madžarska vlada "v popolnem soglasju s predsedstvom partije madžarskih delovnih ljudi" sprejela sklep o ukinitvi "enopartijskega sistema" in o "demokracičnem sodelovanju s koalicijskimi strankami, obnovljenimi 1945. leta".²² Novice nista posebej komentirala, toda med jugoslovanskimi (in slovenskimi) političnimi voditelji je - kot se je hitro pokazalo - povzročila nemajhno vznemirjenje in še okrepila njihovo nezaupanje v Nagyovo - "preveč omahljivo in neodločno" politiko.

Slovenski poročevalec je tako 5. novembra 1956 na uvodnem mestu objavil članek o oblikovanju nove madžarske vlade pod vodstvom Jánoša Kádárja, ponovnega sovjetskega vojaškega posega v Budimpešto dan prej pa ni niti omenil. Stališče jugoslovanske vlade do najnovejšega političnega obrata na Madžarskem je pojasnjeval komentar jugoslovanske poročevalske agencije Tanjug, ki so ga objavili vsi jugoslovanski časopisi. V njem je bilo rečeno, da "Jugoslaviji kot socialistični skupnosti ni vseeno, kakšna bo usoda socialističnega razvoja na Madžarskem". Zato naj bi "jugoslovanska javnost" posebno v "zadnjih dneh" zaskrbljeno spremljala "težnje reakcionarnih elementov", da bi "dobili vodilno vlogo" v državi. "Upravičeni upor ljudstva proti politiki Rákossija, Geröja in drugih" naj bi začel namreč "dobivati smer", ki je bila v nasprotju z željami "večine" in njenim prizadevanjem po "krepitvi socializma in socialistične demokracije na Madžarskem". "Za nas v Jugoslaviji, kot borcu za socializem, je jasno, da za države vzhodne Evrope ni ne miru ne napredka, pa tudi neodvisnosti ne, razen na podlagi socializma," je poudarjal Tanjugov komentar. "Vsak poskus za spremembo stanja v teh državah na drugi podlagi, kakor je bil poskus na Madžarskem, lahko povzroči posledice, ki

²⁰ Slovenski poročevalec, 30. 10. 1956, št. 257, Pismo CK Zveze komunistov Jugoslavije Predsedstvu partije madžarskih delovnih ljudi.

²¹ Slovenski poročevalec, 30. 10. 1956, št. 257, Tragedija Budimpešte.

²² Slovenski poročevalec, 31. 10. 1956, št. 258, Najnovejši predlogi vlade.

niso niti v korist teh narodov, niti v korist ohranitve miru na svetu". Jugoslovansko vodstvo je na ta način prek Tanjuga sporočalo, da je zanj spremenljiva samo krepitev "demokratičnih odnosov na podlagi socialističnega razvoja", zgled takšne politike pa naj bi bila Poljska, "kajti razvoj na Poljskem pelje h krepitvi socializma in socialistične demokracije". Na Madžarskem naj bi obetal podoben razvoj programski govor novega predsednika vlade Jánoša Kádárja, ki naj bi "izpolnil želje, zaradi katerih se je začel upor 23. oktobra". Z jugoslovanskega vidika naj bi bilo sicer dejstvo, da "je morala nova madžarska vlada zaprositi za pomoč sovjetsko vojsko ... negativno", toda pri tem naj bi ne bilo mogoče prezreti, da je bil sovjetski vojaški poseg posledica "naraščanja pritiska reakcionarnih sil".²³ Jugoslovanski vrh je v tem smislu želel, da se odnosi med Madžarsko in Sovjetsko zvezo čim prej "uredijo na novih podlagah", tj. na "načelih enakopravnosti in nevmešavanja". Tanjugov komentar Imreja Nagya in njegove vlade ni omenjal, že v naslednjih dneh pa so jugoslovanski vladni predstavniki izjavljali, da je "Nagyjeva vlada izgubljala položaj iz rok".

Slovensko časopisje je v dneh po 4. novembru in zamenjavi vlade Imreja Nagya z vlado Jánoša Kádárja poročalo, da je gospodarski in politični položaj na Madžarskem težak, v mestih pa še vlada "izredno stanje", toda hkrati je trdilo, da se položaj umirja in ga nova vlada vse bolj obvladuje. Zvečine po "budimpeštanskem radiu" in madžarskih dnevnikih povzeti članki so podrobno popisovali vladne ukrepe za umiritev razmer in ožvitev gospodarstva, napetih odnosov med sovjetsko vojsko in madžarskim prebivalstvom pa skoraj niso omenjali.²⁴ V odlomkih iz Kádárjevega govora, ki jih je 10. novembra prinesel Slovenski poročevalec, je bilo med drugim mogoče prebrati, da je Imre Nagy nasprotoval "posredovanju sovjetskih čet", kar naj bi bila napaka, saj naj bi sovjetska vojska "posredovala" šele tedaj, ko so "protirevolucionarne sile že dobivale premoč". Sicer pa naj bi bile informacije o tem, kaj se res dogaja na Madžarskem, skope in težko dosegljive. Za jugoslovanski državni in politični vrh je bilo vprašanje o razmerah na Madžarskem po 4. novembru očitno še bolj občutljivo kot v času oktobrske vstaje. Odnosi med Jugoslavijo in Sovjetsko zvezo, ki so se po Stalinovi smrti in po XX. kongresu KP SZ izboljšali, so se od nemirov na Poljskem junija 1956 in zlasti v času madžarske vstaje oktobra znova občutno poslabšali. Pred novim sovjetskim vojaškim posegom na Madžarskem v začetku novembra sta si sovjetski vrh in Hruščov poskušala zagotoviti podporo jugoslovanskega vodstva in Hruščov je 2. novembra skupaj z Malenkovom tajno obiskal letno rezidenco jugoslovanskega predsednika na Brionih, kjer sta se sestala z najvišjimi jugoslovanskimi voditelji.²⁵ Časopisi seveda o nenadnem sestanku na Brionih in na njem sprejetih sklepih niso poročali. Jugoslovanska stran je namreč v pogovoru s Hruščovom in Malenkovom pristala na nov poseg sovjetskih čet na Madžarskem, hkrati pa podprla zamenjavo Imreja Nagya z Jánošem Kádárjem na čelu madžarske vlade. Toda neposredno po 4. novembru je med Beogradom in Moskvo že prišlo tudi do novih nesoglasij. V

²³ Slovenski poročevalec, 5. 11. 1956, št. 261, Dogodki na Madžarskem.

²⁴ V Slovenskem poročevalcu je bil eden redkih zapisov na to temo članek, ki je govoril o tem, da je sovjetski komandant v Peci uvedel policijsko uro. Slovenski poročevalec, 7. 11. 1956, št. 263, Policijska ura v Pečuju.

²⁵ Jože Pirjevec: Jugoslavija 1918-1992 : nastanek, razvoj ter razpad Karadjordjevičeve in Titove Jugoslavije. Koper 1995, str. 229.

jugoslovanskem vrhu so bili Imreju Nagyu in njegovim sodelavcem, ki so se zatekli v jugoslovansko ambasado v Budimpešti, pripravljene omogočiti odhod v Jugoslavijo, s čimer pa se v Moskvi niso strinjali. Jugoslovanski predstavniki so razen tega vse bolj odkrito izražali nelagodje zaradi aktivnosti in premikov sovjetskih čet na Madžarskem ter odločno zavračali kritike sovjetskih časopisov in voditeljev, da se Jugoslavija "vmešava" v madžarske notranje zadeve. V dobrem tednu so se jugoslovansko-sovjetski odnosi tako zaostriili, da se je 11. novembra z obširnimi pojasnili jugoslovanskih stališč oglašil predsednik Jugoslavije in generalni sekretar jugoslovanske Zveze komunistov Josip Broz-Tito.

Tito je v obširnem govoru zbranim komunistom v Puli, ki so ga na uvodnih straneh objavili vsi jugoslovanski časopisi, dejal, da se je treba pri iskanju vzrokov, ki so pripeljali do dogodkov na Poljskem in Madžarskem "vrniti k letu 1948, ko je Jugoslavija prva dala energičen odgovor Stalinu in rekla, da želi biti neodvisna". "Korenine zla" naj bi bile pač v "Stalinovem sistemu"; ki je v nekaterih komunističnih strankah in državah preživel Stalina. Jugoslovanski komunisti naj bi sovjetske voditelje po Stalinovi smrti ter celo po XX. kongresu KP Sovjetske zveze neuspešno opozarjali, da pri stalinizmu "ne gre le za kult osebnosti, temveč sistem", ki ga je omogočil. Za ta sistem naj bi bili po Titu značilni tog birokratski aparat, politika vodena po načelu "enoumja" ter "ignoriranje vloge in teženj delovnih množic". Vendar naj bi v sovjetskem vrhu, pa tudi nekaterih socialističnih državah, v vodstvih katerih še "sedijo stalinistični elementi", kot je dejal Tito, ne imeli dovolj "zaupanja v notranje revolucionarne sile", saj naj bi bili še vedno prepričani, da bi prišlo "do neugodnih posledic", če bi socialističnim državam "dali status, ki ga ima Jugoslavija". To naj bi se jasno pokazalo ob dogodkih na Poljskem in Madžarskem. Na Poljskem naj bi sicer "kljub preganjanju in stalinskim metodam ostalo zdravo jedro na čelu z Gomulko", ki je znalo "z vso močjo vzeti stvari v svoje roke", na Madžarskem pa naj bi "sovjetski krogi" predolgo čakali in ne dovolili, da se "odstranijo Gerö in drugi Rákosijevi pristaši", kar naj bi bilo "napačno, saj se Gerö ni v ničemer razlikoval od Rákosija". Po Titovem mnenju in mnenju jugoslovanskega vodstva bi bilo na ta način v začetku vstaje na Madžarskem "ljudsko nezadovoljstvo" še mogoče preusmeriti v "pravo smer", intervencija sovjetskih čet, ki naj bi jih ob začetku vstaje oktobra poklical Gerö, pa je bila "usodna napaka". Sovjetski poseg naj bi namreč še "razvnel ljudstvo" in povzročil spontani "upor", v katerem so se znašli "komunisti skupaj z reakcionarnimi elementi" na isti strani - v boju proti socializmu. Tito in jugoslovanski voditelji so Imreju Nagyu zamerili, da ni "bil bolj energičen" in ni odločneje nastopil proti "anarhiji in reakciji". Prvi poseg sovjetskih čet na Madžarsko naj bi bil v tej luči "absolutno nepotreben", drugi pa naj bi jo zaradi rastoče moči "reakcije" in nasprotnikov socializma reševal pred "pokolom in državljansko vojno". Tito je sicer dejal, da Jugoslavija načelno nasprotuje "vmešavanju in uporabi tujih vojaških čet". "Toda kaj je manjše zlo?" se je vprašal. "Kaos, državljanska vojna, kontrarevolucija in nova svetovna vojna ali intervencija sovjetskih čet?" Menil pa je, da je bilo vse, kar se je dogajalo na Madžarskem, "hud udarec socializmu" in je bil socializem z madžarskimi dogodki in sovjetsko intervencijo "kompromitiran".²⁶

²⁶ Slovenski poročevalec, 16. 11. 1956, št. 270, Storili bomo vse, da ohranimo mir. Časopisje je z objavo Titovega govora očitno nekaj dni počakalo, saj so se v Beogradu zavedali, da bodo reakcije v Moskvi ostre in neprijazne.

Po Titovem govoru v Puli so jugoslovansko-sovjetski odnosi zdrknili na najnižjo raven od Stalinove smrti leta 1953.²⁷ Sovjetsko stran je posebej razjezila Titova izjava, da je treba krivdo za vstajo 23. oktobra iskati v stalinizmu, ki se je tudi po Stalinovi smrti ohranjal pri življenju tako v Sovjetski zvezi kot drugih članicah komunističnega bloka. Do nove zaostitve v odnosih med Beogradom ter Budimpešto in Moskvo je prišlo 22. novembra, ko so Imre Nagy, njegovi somišljeniki in njihovi družinski člani zapustili jugoslovansko veleposlaništvo v Budimpešti. Vlada v Beogradu je jugoslovansko javnost sploh šele tedaj obvestila, da so Imre Nagy in nekateri "sodelavci njegove vlade" jugoslovansko veleposlaništvo v Budimpešti 2. novembra zaprosili za zatočišče in v njem dobili azil. 22. novembra pa naj bi potem, ko je jugoslovanska vlada od madžarske vlade dobila zagotovila, da se bodo lahko "svobodno vrnili domov", iz poslaništva "prostovoljno" odšli, vendar naj bi se "domov ne vrnili".²⁸ Slovenski in jugoslovanski časopisi so 25. novembra na uvodnih straneh objavili jugoslovansko noto vladi v Budimpešti, v kateri je bilo rečeno, da je madžarska vlada z izročitvijo madžarskih državljanov, ki so v jugoslovanskem veleposlaništvu uživali azil, sovjetskim vojaškim oblastem, "flagrantno kršila jugoslovansko-madžarski sporazum". Kádárjeva vlada naj bi se namreč v ustnih in pisnih stikih z jugoslovanskimi predstavniki zavezala, da proti "Imreju Nagyju in njegovi skupini" ne bo kazensko ukrepala zaradi "preteklega delovanja", jugoslovanska vlada pa ni bila pripravljena sprejeti njenih pojasnil, da so Nagy in njegovi sodelavci "prostovoljno odšli v Romunijo".²⁹

Po poslabšanju jugoslovansko-sovjetskih so se torej v drugi polovici novembra močno ohladili tudi jugoslovansko-madžarski odnosi, jugoslovansko in slovensko časopisje pa je vlado v Budimpešti in Jánoša Kádárja tudi naslednje dni obtoževalo, da poskuša "Nagyevo ugrabitev" prikriti. Podpredsednik jugoslovanske vlade Edvard Kardelj je 6. decembra 1956 v zvezni skupščini v Beogradu dejal, da potrebuje Madžarska "korenite spremembe v političnem sistemu" in ne le zamenjavo posameznih ljudi in popravljanje napak. Jugoslovanska vlada naj bi podprla Kádárjevo vlado, ker je bila prepričana, da se bo "sposobna" povezovati z "delavskim razredom", tj. z "delavskimi sveti" ter z drugimi "demokratskimi in socialističnimi strujami - vključno z elementi bivše vlade Imreja Nagya". "Nekateri dogodki v zadnjem času, predvsem kršitev jugoslovansko-madžarskega sporazuma o prenehanju azila grupi Imreja Nagya" in strah madžarskih komunistov pred "delavskimi sveti" pa naj bi v Beogradu vzbujali resno zaskrbljenost. Tem bolj, ker so v času vstaje na Madžarskem "na ulici in v raznih klubih inteligenca ... frazerji licitirali, kdo bo parole o svobodi in napredku pripeljal do anarhističnega absurda ..., pozabljaajoč, da kanonada psevdosvobodarskih fraz ... ne pomeni nič drugega kot ustvarjanje zmede v glavah ljudi, za tem pa nasadanje kontrarevolucionarnim težnjam, ki so izza kulis takih fraz najprej porinile klasični večstrankarski sistem ...", nato pa še svoje aspiracije po oblasti.³⁰

²⁷ Mateja Režek: Med resničnostjo in iluzijo : slovenska politika v desetletju po sporu z informbirojem 1948-1958. Ljubljana 2005, str. 160.

²⁸ Slovenski poročevalec, 23. 11. 1956, št. 276, Sporazum z madžarsko vlado; Slovenski poročevalec, št. 277, 24. 11. 1956, Kršitev sporazuma.

²⁹ Slovenski poročevalec, 25. 11. 1956, št. 278, Groba kršitev sporazuma.

³⁰ Slovenski poročevalec, 6. 12. 1956, št. 286, 7. 12. 1956, št. 287, Madžarska tragedija in socialistični razvoj.

To pa je bilo seveda tisto, kar je jugoslovanske in slovenske komunistične politike leta 1956 dejansko najbolj skrbelo. Poskušali so na vsak način preprečiti, da se ne bi gibanje za demokratizacijo javnega življenja in strankarski pluralizem, ki je na Madžarskem postavljalo pod vprašaj temeljne ideološke predpostavke "socializma in socialistične demokracije", razširilo v Jugoslavijo. Sekretar CK Zveze komunistov Slovenije Miha Marinko je tako 8. novembra 1956 izjavil, da vlada v Ljubljani celo med komunisti "nejasnost glede dogodkov na Madžarskem in Poljskem" in se med ljudmi "širijo glasovi, da bi bilo treba tudi pri nas priti do nekaterih takih pridobitev kakor na Madžarskem". Vodilni slovenski komunistični ideolog Boris Zihler pa je podobno še maja 1957 zaskrbljeno opozarjal na ozračje med izobraženci, ki naj bi "pod vplivom dogajanj na Madžarskem in na Poljskem" ne le v Sloveniji, temveč "tudi drugod" v Jugoslaviji "izražali mnenje, da bi bilo potrebno revidirati postavke o vodeči vlogi delavskega razreda v procesu socialistične izgradnje", "češ da so dogodki v zadnjem času pokazali, da je vodilni faktor inteligenca, zlasti književniki".³¹ Toda v resnici sodelavci slovenskih izobraženskih in literarnih revij, tudi tistih, ki so jih vodilni komunistični politiki doživljali kot opozicijske, za dogodke na Poljskem in Madžarskem niso pokazali večjega zanimanja.³² Nemirno politično dogajanje na Poljskem in vstajo na Madžarskem so večkrat obširneje komentirali le v štirinajstdnevniku *Naši razgledi*, ki so bili tedaj glasilo sicer kritične, vendar nedvoumno komunistično opredeljene inteligenca. V *Naših razgledih* so februarja 1957 objavili tudi Odo v elegičnem taktu pesnika Vena Tauferja, ki je bila razmeroma osamljen slovenski literarni odziv na budimpeštanske dogodke. Taufer jo je posvetil "Budimpešti 3. XI. 1956", tj. na dan pred drugo - za razplet vstaje in madžarske tragedije - usodno sovjetsko intervencijo.³³ Sicer pa so stališča, ki so jih v zvezi z Madžarsko zastopali *Naši razgledi*, večinoma ostajala v okvirih uradnih jugoslovanskih ocen. 10. novembra 1956 so *Razgledi* med vzroki, ki so pripeljali do "dogodkov na Madžarskem" poudarjeno omenjali "neenakopravne politične in ekonomske odnose, ki so bili vsiljeni v taboru socializma". "Nobena agentura, nobena propaganda, pa naj se zanjo trošijo še tolikšne vsote dolarjev, ne more spraviti v gibanje ali zapeljati delavski razred, kmete vojake in inteligenco, mladino, skratka vse ljudstvo ... v takšnem obsegu in s takšno silo v vstajo, če zato niso dozoreli in prezreli pogoji v sami družbi". Na Madžarskem pa se je "monstruozna vladavina nasilja zrušila pod odločnimi udarci madžarske mladine in delavstva kot hišica iz kart". Tudi komentator *Naših razgledov* je ob tem ugotavljal, da se na Madžarskem v "prelomnem trenutku" - v nasprotju s Poljsko - "nista našla niti gibanje, niti voditelj", ki bi znala povesti ljudstvo, saj je Imre Nagy "očitno zaostajal za dogodki". V takšnih razmerah so se "sprostile sile", ki so začele "ogrozati upravičene zahteve revolucionarjev (stare meščanske stranke, Horthyjevi oficirji, fašistični kolovodje in

³¹ Režek, n.d., str. 161-162.

³² Tu mislim predvsem na reviji *Beseda* in *Revija* 57. Na dogodke na Madžarskem pa se ni s samostojnim člankom ali komentarjem ozrla niti *Naša Sodobnost*, v drugi polovici petdesetih let vodilna slovenska literarna revija.

³³ *Naši razgledi*, 23. 2. 1957, št. 4, str. 71, Veno Taufer, Oda v elegičnem taktu. Veno Taufer: *Svinčene zvezde*. Samozaložba, Ljubljana 1958, str. 38. Celotni moto Tauferjeve Ode je: Budimpešta 3. XI. 1956. Nebo nad Madžarsko je bilo danes vedro. Sončen zimski dan. Aktivnost politikov. (Iz posebne izdaje). Pesnik torej nedvoumno opozarja, da je bila sovjetska intervencija 4. novembra plod političnega (morda celo jugoslovansko-sovjetskega) dogovora.

politiki ter katoliška hierarhija)". Kádárjeva vlada naj bi v tej luči ne imela druge izbire kot da se obrne po pomoč na poveljstvo sovjetske armade, čeprav je tudi komentator Naših razgledov ugotavljal, da bo sovjetska intervencija povzročila "še mnogo nejasnosti v madžarskem ljudstvu". Ena njegovih osnovnih zahtev vstaje 23. oktobra - zahteva po "neodvisnosti in suverenosti" - naj bi pač ostala "neizpolnjena".³⁴

Slovensko in jugoslovansko časopisje je torej leta 1956 vstajo in dogodke na Madžarskem večinoma komentiralo in popisovalo v skladu s stališči jugoslovanskega državnega in političnega vodstva. Drugega seveda tudi ni bilo pričakovati. Jugoslovanski politični vrh je z madžarsko vstajo in množičnim gibanjem, ki ga je spodbudila, simpatiziral le toliko časa, dokler se je zdelo, da ju vlada in partija v Budimpešti še obvladujeta in uporniški nemir še ostaja pri zahtevah po reformi socialističnega sistema ter enakopravnejših odnosih med socialističnimi državami in njihovi večji samostojnosti v odnosu do Sovjetske zveze. Skratka: jugoslovanski voditelji so podpirali težnje, ki bi Madžarsko - kot so menili - lahko popeljale na "jugoslovansko pot". Odločno pa so nasprotovali političnim spremembam in odločitvam, ki bi lahko ogrozile enostrankarsko socialistično ureditev. Tako so sprva zadržano in previdno, vendar pozitivno ocenjevali tudi Nagyovo vlado, takoj, ko je ta napovedala, da se bo preoblikovala v večstrankarsko koalicio, pa so spremenili odnos do nje. Jugoslovansko vodstvo na sestanku s Hruščovom in sovjetskimi predstavniki na Brionih 2. novembra 1956 v tej luči na drugo sovjetsko intervencijo na Madžarskem ni pristalo le zaradi sovjetskih pritiskov, kot je nekaj časa trdilo jugoslovansko zgodovinopisje, temveč predvsem zato, ker je bil Nagy pripravljen popustiti tam, kjer samo ni bilo pripravljeno odstopiti niti za ped: pri preoblikovanju enostrankarskega v večstrankarski sistem. V Beogradu so po 4. novembru pričakovali, da bo Kádár nadaljeval s politiko reform, kmalu pa so razočarani ugotavljali, da je razvoj na Madžarskem krenil v drugačno smer, kot so želeli. Vseeno je bilo tudi v očeh jugoslovanskih voditeljev najbolj pomembno, da je Madžarska ostala "socialistična", pa čeprav so se njihova upanja, da se bo po 23. oktobru usmerila po "jugoslovanski poti", izkazala za neutemeljena.

³⁴ Naši razgledi, 10. 11. 1956, št. 21, Dogodki na Madžarskem. O tem, kako so ugledni slovenski izobraženci zasebno in sami zase ocenjevali dogodke na Madžarskem, skoraj ni podatkov. Edvard Kocbek je v svojem dnevniku zapisal, da je bila madžarska vstaja "eden najusodnejših dogodkov sodobnosti" in "resnična revolucija". Čosićevi zapiski iz Budimpešte se mu niso zdeli prepričljivi in je obžaloval, da Čosić ni določneje odgovoril, "kdo je (za vse skupaj) kriv". Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani, Ms 1421, mapa 45, E. Kocbek, Dnevnik 1956.

Peter Vodopivec

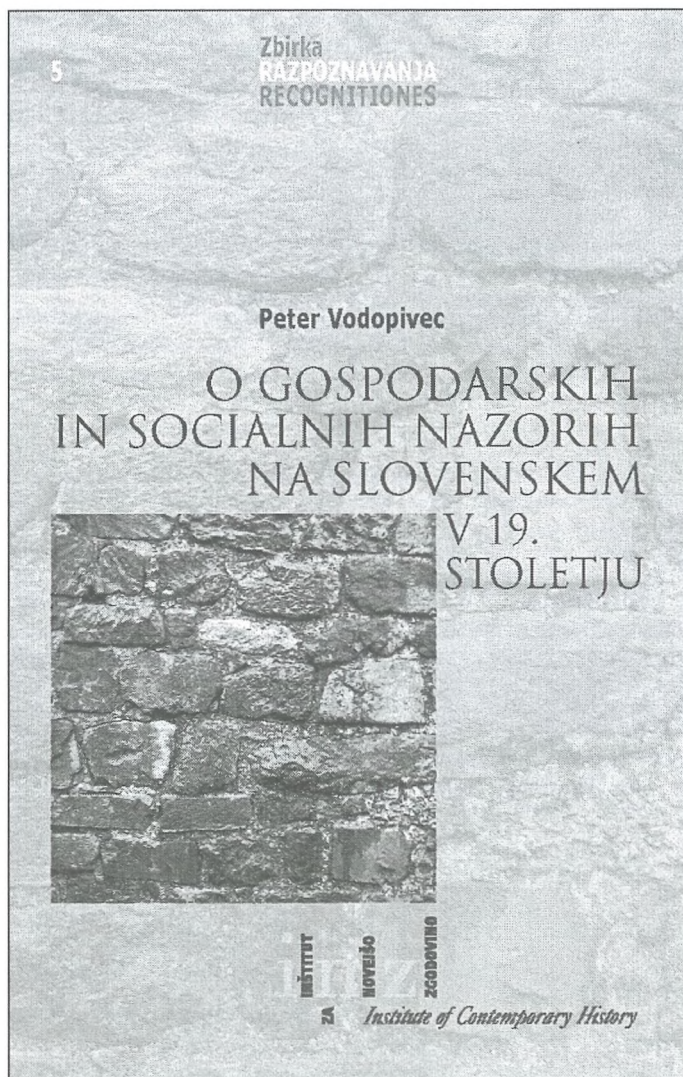
THE 1956 HUNGARIAN UPRISING IN THE EYES OF SLOVENIA AND YUGOSLAVIA

S u m m a r y

In 1956, aspirations for changes in the governing system emerged in some countries of the Soviet bloc, particularly Poland and Hungary. The developments were closely followed and analysed by the Yugoslav leadership which, in principle, supported democratisation processes in the said countries. The Yugoslav public was also informed on such reformist tendencies through the mass media. These, however, focused more on the events in Poland until 23 October 1956, when the uprising began in Budapest. The main Slovene dailies, *Ljudska pravica* (The People's Right) and *Slovenski poročevalec* (The Slovene Reporter), published their first substantial reports on the escalation of the situation and the uprising in Hungary only on 25 and 26 October, after the Soviet army had already intervened against the demonstrators in Budapest and replacements had been made at the top of the Communist Party and the government. The Hungarian government with its Prime Minister, Imre Nagy, wanted to embark on the road of reforms towards a multi-party system, reduce the Soviet influence in the country and eventually abandon the Warsaw Pact. It was this government orientation and persistent public demonstrations that provoked another Soviet military intervention in Budapest, on 4 November. The reformist Nagy took refuge in the Yugoslav Embassy and Janos Kadar was appointed as the new prime minister. The Soviet military intervention in Hungary went 'unnoticed' by the Slovene press which only reported on the formation of Kadar's new government. In principle, the Yugoslav state and political leaders supported the first uprising in October and condemned the Soviet military intervention against the demonstrators. They were more reserved during the second Soviet intervention, as this was allegedly aimed at preventing counter revolution and civil war and preserving socialism. With regards to the latter, they were convinced that it would follow the "Yugoslav path". This was the subject of Tito's speech at a massive rally held in Pula on 11 November 1956, after which the relations between Yugoslavia and Soviet Union rapidly cooled. The Soviets were particularly angered by Tito's statement that the blame for the Hungarian uprising of 23 October should be sought in Stalinism, which had remained alive even after Stalin's death, both in the Soviet Union and other members of the Communist bloc.

The Yugoslav leadership sympathised with the uprising, and the massive movement that had triggered it, only as long as it appeared to have been under the control of the Hungarian government and the Communist Party, and the rebel demands were limited to the reform of the socialist system, the equality between socialist states and a greater independence from the Soviet Union. The Yugoslav leaders supported those tendencies which, according to them, could lead Hungary along the "Yugoslav path", while firmly opposing any political changes and decisions that might have jeopardised its single-party socialist system. The reporting and commenting on the events in Hungary by Slovene and Yugoslav newspapers was mainly in line with the views of the state and political leadership.

NOVA KNJIGA ZBIRKE
 RAZPOZNAVANJA / RECOGNITIONES

Cena 21 EUR